САҤА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУҺУН ХАҺЫАТА

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 18 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 61 (8223). ☆ 1998 сыл ыам ыйын 30 күнэ. Субуота. ☆ Сыаната—1 солк. 10 харчы.

● СЫЛГЫ КООПЕРАТИВА

Билиҥҥитэ комиссия үлэлиир

ХАТЫЛЫ. Манна эмиэ буола турар событиелары сэргэхтик кэтииллэр, бэйэлэрин сыһыаннарын биллэрэллэр. Бүгүн, миэстэҕэ сылдьар дьон быһыытынан, нэһилиэккэ сылгыны иитиигэ, ол тэрээһинин интэриэһиргээн, баһылык солбуйааччыта, землеустроитель И. В. Саввина үлэлиир хоһугар таба тутан кэпсэттибит.

—Иосиф Васильевич, сылгыны иитиигэ улуустааҕы тыа хаһаайыстыбатын управлениета икки варианнаах усулуобуйа барылын таһаарбытын итиэннэ оптон кэлии СР Президенэ М. Е. Николаев кыттыылаах Мэҥэ-Хаҥаласка буолбут улахан түмсүүгэ дьоһуннаах оҕотун иитиигэ быһаарар суолунан кооперативтары тэрийии сабыаата ылыллыбытын бэркэ диэн билэн олордохут. Маныаха нэһилиэк сыһыана хайдаҕый?

—Ити этиллибит балаһыанньалары үөрэтэн көрөргө [illegible] биһиэн сылгы иитиитигэр комиссия тэриллибитэ. Комиссияҕа дьаһалтаттан, бухгалтерияттан, сылгыһыттартан, атын да салаа үлэлэр бэрэстэбиитэллэрэ—барыта 7 киһи киирбитэ, председателинэн мин бигэргэммитим. Тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальнига В. П. Чичигинаров эмиэ бу боппуруоһунан анаан кэлэ сылдьыбыта, мунньахтаабыта. Онно даҕаны боппуруоһу салгыы үөрэтэн көрөргө диэн буолбута.

—Ол ката, миэстэҕэ чопчу биир санааҕа кэлэ илик буолаахыт. Эбэтэр бэйэҕитигэр киһи сэргиирэ атын [illegible] дуу?

—Кырдьыга, кооперативы саарбахтыыбыт, манныкка олохтоон үчүгэй, бигэ усулуобуйа да суох. Эрдэ [illegible] баара диэн, эмиэ эрэннэрбит суоллара, табаһыттарга [illegible]. Ол билигин суох, кэлбэт. Сылгы [illegible] иитиилик буолуо суоҕа дуо диэн эрэммэккэ, быһата, тэтэгиниибит. Иккиһинэн, кооперативы тэрийэн да, тус счеттаах юридическай сирэй, хаһаайыстыба буолар. Саҥа структура тэриллэр, директор, бухгалтер, о.д.а. штаттар көрүллүөхтэрин наада буолар. Ол бу үп-харчы сарбыйа турар кэмигэр [illegible] даҕаны.

Билигин бэйэбит испитинэн сылгыга тэриниии адьас [illegible] табыллыбат. Бааһынай хаһаайыстыбалара [illegible] сорох биирдиилээн ыал бэйэлэрэ көрүнэллэр, [illegible] хаһаайыстыба тус-туһунан. Оттон чааһынайдар [illegible] кэриэтэ сылгыларын кииниэн көрдөрөллөр. [illegible] 70-ча киһи 200-чэкэ биэтин 2 сылгыһыт [illegible]. Көрдөрөр дьоннон от ылан, сылгы баһыттан [illegible] 300 солк, төлөтөн, оттон биэ төрөөтөҕүнэ эбии [illegible] бэрдэрэн. Бу—дуогабарга олоҕуран. Биэ [illegible] сайына хаһаайыттарыгар аҕалан да биэрэллэр, [illegible] быһа түһээри гыннахтарына хаачахха да [illegible] аһаталлар. Ити гынан оту, көрүү иһин [illegible] үтүгэр биэрэ иликтэр.

[illegible] турар, салгыы манныктык олорор табыллыбат. [illegible] сылгылара баһыйар эрээри, киниэхэ [illegible] сылгыһыт буолбатахтар. Оннук да буолан, сылгы [illegible] бардаа. Туох-ханнык иннинэ, убаһа ииттэҕинэ буолла. Аны биир 6-7 сылынан манньык [illegible], илиибитин соттор кутталлаахпыт. Холобур, былырыын 4 убаһа, быйыл 7 убаһа иитиллиигэ хаалбыта, атынын туттубуттара. Биһиэхэ саахырдылар, солбук итииэн суох. Улахан бааһынай хаһаайыстыбалара, этиллибитин курдук, туспа үөрдээн көрөллөр. Сорохторугар 30-ча биэлээх хаһаайыстыбалар баааллар. Нэһилиэккэ барыта 33 бааһынай хаһаайыстыбалаахпыт. Дьэ, бу киһилэр кооперативы ыарырҕаталлар. Дотацияҕа кэлбэккэ, албыннаннык а холуналлар. Бэйэлэрэ аймаҕынан хаһаайыстыба тэрииэн, онон тутуһан олороллор. Маршруттара биллэр. Манныкка көрүнэн олорор сөп да курдук саныыллар. Кооператива да суох кыттыһан үлэ буоллаҕа. Онуоха эбии сылгыны итиилик көрөргө авал балаһыанньалаахтар, усулуобуйалаахтар. Быһата, коллективнай көрүүнүтин бары формата баар. Чааһынайдар усуобуйаларын ити эмиэ кэпсээн. Дуогабарынаҕ көрдөрөллөр, иттэрэллэр.

Тыа хаһаайыстыбатын управлениетын таһаарбыт усулуобуйатыттан биһиэхэ иккис варианаҕ сөп түбэһэр курдук. Итиэн, холобур, үс сылгыһыкка 50-нуу биэни биэрэбит, 5 сылга биирдии кулуну хааллартарабыт, отунан хааччыйабыт. Билигин курдук төлөбүрүн биир төбөҕө 300—400 солк, быһабыт. Маннык түбэлтэтигэр 5 сылга 150 биэ сангардыллар. Сүүйүүбүт диэн ол буолуо этэ. Оттон баччааҥҥа диэри кэлтэй туттан кэллибит. Онноҕор быйылгы курдук оттоох, аһылыктаах сылга. Дуогабара 10 сылга оҥоһуохха сөп диэн буолла. Очтотугар сылгылаах киһи ити кэмнэ диэри арахсыбакка сылгытын билэн, иттэрэр, көрдөрөр усулуобуйата үөскэтиллэр, басбаттах туттара да хааччахтаныа. Дьэ, бу, сүрүннээн, комиссия мунньаҕар бэйэбит испитинэн сүбэлэһиибит, сабаҕалааһыннарбыт. Оттон дьиҥнээхтик хайдах быһыылаах тэриниэрбитин нэһилиэнньэ уопсай мунньаҕа быһаарыа уонна ол бүтэһиктээх буолуоҕа.

—Итинэтигэр сылгы кооперативын да тэрийбэтэргит бэйэҕит испитинэн ханнык эмэ суолу тобулунар быланнаах олордоххут?

—Оннук. Ити эрээри бу кооперативтан адьас аккаастаныы диэн эмиэ буолбатах. Президеммит этэр кэмэтэ, чаҕчатыытэ баар буоллаҕына уонна онно сөп кэмэтэ, чаҕчатыытэ баар буоллаҕына уонна онно сөптөөх усулуобуйа тэрилиниэҕинэ итиэннэ атын сирдэргэ хайдаҕыттан көрөн, биһиги да тэриниэхпитин сөп. Ону бириэмэ көрдөрүө. Оттон билигин испитигэр тэрээһиннэргэ комиссия салгыы үлэлиэхэр.

Кэпсэтиибит, дьэ, итиннин салалыына. Мантан киһи биир түмүккэ кэлэр. Ол эбэтэр сылгыга балаһыанньа ыараабытын, племеннай үлэ хаалбытын миэстэҕэ билиэллэр уонна ону көннөрөр суолга үлэлиэһэллэр, толкуйдууллар эбит диэн. Оттон кооператив туһунан ханна да саҥаа араас. Бу Хатылы да холобуругар ону итэҕэйдэххит. Кырдьык, Президент, Правительство таһаарбыт дьаһаллара, ууруу ахтара, онноҕор сокуон күүһэ күүстээхтэрэ да туолбата, аадырыһыгар тиийбэтэ баар чахчы. Норуот, нэһилиэнньэ туох тахсарын барытын хамнаанньа курдук «Ураа!» хаһыынан ылыныара аны уурайбыт. Билиэҕэ. Хатылыга да оннук.

С. СЕМЕНОВА.

УЛАХАННЫК ЭМСЭҔЭЛЭЭТИБИТ

Быйылгы халааҥҥа Соловьев нэһилиэгин территориятын барыта соҕотохто уу арыытыгар киһилиин-сүөһүлүүн баар буола түстэ, хаайтарда. 2 уопсай дьиэ, маҕаһыын, дьаһалта хонтуората, сорох маллар 2-3 дьиэлэрэ тэҥинэн ууга былдьанна, үгүс маллар оһохторо суулунна, хотоннор хааллылар, сүөһү хонууга тахсар сирэ суох буолла. Уу 67 ыал дьиэтин, малынсалын ылла.

Бөһүөлэккэ уу ыам ыйын 18 күнүгэр мууһу кытта оро үтэн киирбитэ. Нөҥүө күнүгэр киэһэ Дьокуускайтан вертолет кэлэн оҕолору, дьахталлары, сорох кырдьаҕастары—барыта 280-ча киһини Хахыйахха таспыта. Туох баар техника: трактор, автомашина, мотоцикл ханна турар сирдэригэр ууга олорон хааллыбыттара. Итиннин аны 30-ча ынах, сылгы көрүүтэ иститэ суох былдьанна. Быһата, дьиэлэр, атын малысалы этэ да барыллыбыт, ууга уста сылдьалларын көрбүттэр бааллар. Ааҕан көрүүнэн, эмсэҕэлээһиниттэн тахсыбыт хоромньуну 5 мөл. солк. тахсаван суоттанна. Ыаллар араас суол сыаналаах дьиэлэрин тэриллэрэ, миэбэллэрэ, туһаттан таҕыста. Онноҕор нэһилиэккэ соҕотох мотуоркалаах хаһаайын уу эмискэ кэлиититтэн кыайан малын-салын көһөрбөккө хаалла.

Өссө эрдэ дьаһал ылыллаа, нэһилиэк баһылыга М. Д. Николаев мунньахтаан, ол түмүгүнэн кустааһын бобуллан, дьон ууга былдьаммата. Маассабай информация средстволарынан даҕаны улахан уу иһэрин иһитиннэрбиттэрин билэрбит. Ол үрдүнэн нэһилиэнньэ сорох араҥата итэҕэйбэккэ, аахайбакка олорон биэрбитэ эмиэ баар суол. Үгүс мал дьиэ туттаары киллэрбит мастара, пилорамаҕа баар матырыйааллара олорчу уу аннытар буолла.

Ууга эргичи ыллараҕ хаалбыт кэнниттэн улуустан орүһүйэ этэрээт кэлбитэ. Маныаха эппиэттээх тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальнига В. П. Чичигинаров нэһилиэнньэни мунньан сүбэлэспитэ. Халаан ууга эбиллэр түбэлтэтигэр ханнык дьаһалларын ылары быһаарыллыбыта. Кырдьык, уу өссө 1 метр үрдүктээх эбиллэҕ биэртэ буоллар, ити биир мотуорка төһө киһини орүһүйүө эбитэ буолла?! Биир да ыраас сир да хаалыа суох этэ. Манна таарычча эттэххэ, биһиги улуус ыллыы Таатта улууһуттан ымнэс, суһал дьаһалы ылыыта ыраабынан тииййбэт эбит диэн түмүккэ кэллибит. Таатталар суһал дьаһал кэлэрин күүппэккэ, комиссиялара «Беларусь» тракторынан миэстэтигэр эрдэттэн баар буобута, икки мотуорканы, палаткалары аҕалбыта. Өссө эрэһиинэ уу сапыыкаларын кытта киллэрбиттэр диэн баара. Итиннигэ, эн-эмиэ дэбискэ, эрдэттэн учуоттаныахха баар эбит диэн холобурдаанна. Аны хаһыат хойутаан тиэрдиллэр, кэлии кэлбэт да буолан, улууска баар ууттан сэрэхтээх буолуу комиссиятын туһунан билбэтэхпит. Ханна, тугунан дьарыктанар дьон буолла? Нэһилиэккэ участковай эмиэ суох. Комиссия да эрдэттэн киирэн үлэлэспитэ буоллар, биир эмэ мотуорканы эбии булан дьон-сэргэ мала-сала сороҕо да буоллар, кэм быһаарара хаалла.

Дьэ, биһиги дьолбутугар уубут кэлии үрдээбэтэ. Ити эрээри аасыыт 1944 уонна 1957 сыллардааҕы улахан уулары аһарар кэлэ диэн этэллэр. Билигин да сэрэхэдийэбит. Уубут түспэккэ, 7-с күнүгэр да дьиэлэр ууга олорбуттара. Ааарын оҕорон, хара уутун кытта үрэхтэр уулара силбэһэр кутталлара баар. Олору сэргэ ууга былдьаммыт дьиэлэр иннилэрин эмэх, тэлэй буолуохтара турдаҕа, сорох-сорохторо билигин да туһаттан таҕыстылар. Итинии улуус уонна республика өттүлэриттэн туох эмэ чэпчэтии, көмө көрүллүэрэ наада. Итиэннэ иннитигин ууттан сэрэҕи сүтэрбэккэ, бу быйылгы дьыл өрөскуотэ, дьон-сэргэ аймаммыта, пэдиэнэ уруок буоллун.

А. МАКАРОВ,
хаһыат общ. корр.

Мырыла бөһ.

МОСКВА САХА СИРИН ДЬОНУН ӨЙҮӨҔЭ

МОСКВА. Манна Ыксаллаах быһыны-майгыны, айылҕа нэдээнин содуулларын сэрэтэргэ уонна туоратыыга РФ Правительствотун иһинэн ведомстволар икки ардыларынааҕы комиссия мунньаҕа буолла. Онно СР Правительствотын Председателэ В. Власов баһылыктаах делегация халаан уутун содулларын туоратыыга бэйэтин этиилэрин киллэрдэ.

Балаччаа уһун дьүүлләһии кэнниттэн республикаҕа бастакы уочараттаах көмөнү оҥорор туһунан быһаарыы ылыллынна. Комиссия туһаайнаах федеральнай министерстволар бэйэлэрин кыахтарын иһинэн Саха сиригэр суһал көмөнү оҥороллоругар эбээһинэстээтэ. РФ Ыксаллаах быһыыга-майгыга, Үпкэ, Тыа хаһаайыстыбатыгар уо.д.а. министерстволарын холбоһуктаах комиссияларын тэрийэргэ быһаарыы ылылынна. Комиссия Онно СР Правительствота эмиэ киллэриллиниэ. Комиссия дьүүллэһиллибит проблемаҕа РФ Правительствотын ууроаҕын барылын бэлэмниэҕэ.

СИА.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГА

[illegible] СР Бастайааннай бэрэстэбиитэллистибэтэ [illegible] улахан икки хаһыакка—«Киэһээҥи Петербург», уонна «Санкт-Петербурдааҕы биэдэмэстэргэ» [illegible] тахсыбыт иадээн туһунан биллэрии [illegible]. Онно этиллэринэн, эмсэҕэлээбит улуустарга [illegible] Постредство гуманитарнай көмөнү хомуйууну [illegible]. Ону таһынан телевидение Санкт-Петербург [illegible] уонна Ленинградскай уобалаһынааҕы каналлатынан [illegible] оҥоһулунна.

[illegible] бастакы көмөнү үлэлээбэт пенсионер Лариса [illegible] Куинар аҕалла. Кырдьаҕас ичигэс таҥас [illegible] бакыаты туттарда.

Санкт-Петербург тэрийээччилэрэ уонна нэһилиэнньэтэ Саха сиригэр гуманитарнай көмөнү оҥорууну салгыыллар.

СҮҮС ТЫҺЫЫНЧА ДОЛЛАР КӨМӨ

Саха Республикатыгар үчүгэйдик биллэр «Мабетекс» Проджект Инжиниринг СА» фирма халааҥҥа эмсэҕэлээбит республика дьонугар анаан 100 тыһ. американскай доллары ыытта. Фирма президенэ тойон Беджет Паколли Италия ырыаһыта Анна Окса Дьокуускайга бэс ыйын 12 күнүгэр буолуохтаах концерын үбүн эмиэ биэрэргэ эрэннэрдэ, атын да кыаллар көмөнү оҥоруо.

СИА.

«САҤА ОЛОХ», № 61 (8323).

БЭС ЫЙЫН 1 КҮНЭ—ААН ДОЙДУТААҔЫ ОҔО КӨМҮСКЭЛИН КҮНЭ

Күндү дьоммут күн сирин көрөр дьиэлэрэ

«Үөһэ этэҕэ, үрдүбэр
Ыаллар күйгүөрдэрэ.
Субу баардыы иһиллэр,
Намыраан ыла, күүһүрэ.

Онтон миэхэ мининьигэһэ—
Оҕо сүүрэн тибиирирэ,
Сыгынньах тиниллэҕэ
Мас муостаҕа тоһиирирэ.

Сүрэҕим үөрдэр-көтүтэр,
Сүрэҕим үрдүнэн 'сүүрэр»
Быһаах атах бытыгырыыр,
Кыракый атах кытыгырыыр...

Олус да кэрэ буоллаҕа
Оҕо атаҕын тыаһа!»—диэн поэт Роман Данилов ырыатын Света Шарипаҕа анаабыт хоһоонунан сүүрэн-көтөн туллуктанар, чуорааннуы чуедаарар оҕолорбутун хоһуйбута. Кырдьыга да, оҕоҕо туга барыта мининьигэс, кэрэ. Онноҕор кини атаҕын тыаһа сүрэҕи үөрдэрин бу чараас дууһалаах поэт кини хоһоон тыла тыынна.

Соторутааҕыта бу күндү дьоммут күн сирин көрөр улуустааҕы төрүүр дьиэлэригэр сырыттым. Бу дьиэ «түүнүн тыынан» олорорун сүрэхтэрин аһыгар бүөбэйдээн, сүһүөхтэрин үрдүгэр көтөҕөн саҥа киһини бу сиргэ аҕалбыт, ийэ буолбут дьон уонна маннааҕы үлэһиттэр билэллэр.

Дьиэ иһигэр киирбитим—ааҥҥа балыыһаттан уол оҕолооммут кэргэнин таһаараары кэлбит котоҕулуйбут сирэйдээх-харахтаах киһи турар. Васильев Дмитрий Дмитриевичтын диэн бэйэтин билиһиннэрдэ, Диринтэн сылдьар эбит.

—Ыам ыйын 10-гар уокулаабыта. Бастакы оҕобут кыыс, билигин 4-тээх. Иккиспит уол буолуон баҕарар этибит, ол туолбутуттан олус үөрдүбүт. Уолум ыйааһына—3300 кг. Кэргэним кассир-контролер идэлээх, бэйэм оскуолаҕа суоппардыыбын. Барыта этэҥҥэ ааста. Балыыһа коллективыгар, чуолаан врач К. К. Нурсапароваҕа, махталбытын тиэрдэбит,—диэтэ киһи.

Хаҥас хоско оҕо ытаан бөбөөрөр, саҥа киһи дьонугар, дойдутугар бараары тагына сылдьар.

Отделение сэбиэдиссэйэ, гинеколог-врач В. П. Стручкованы көрсөн, олохторун-дьаһахтарын туһунан кэпсииригэр көрдөстүм.

—30-с сылларга тутуллубут, сүрдээх мөлтөх туруктаах дьиэҕэ олоробут. Барыта 20 куойкалаахпыт, онтон төрөөбүт дьахталларга—10. Медперсоналынан толору хааччыллыылаахпыт, штат толору. Аска-таҥаска, эмкэ-томко оччо кыһалҕабыт суох. Саамай улахан кыһалҕабыт—усулуобуйабыт мөлтөҕө. Кыһыҥҥы дьиэбит олус тымныы, дьахталлар иккилии баата суорҕаныынан сыталлар. Сайыҥҥы муостабыт аппа киллиргэс уу буолар, истиэнэтин икки арда эппиллэ буолан тохто турар, көндөй. Туалет үлэлээбэт. Дьиэбит инфекционнай отделениены кытта сыста турар, дьиҥэ, бу олох көҥүллэммэт, кутталлаах. Оҕо төрүүр, олоҕун саҕалыыр дьиэтэ маннык туруктааҕыттан киһи хараастар,—диэн Вероника Прокопьевна туох баарынан сэһэргээтэ.

Кылгастык сыыппараларга киирдэххэ, 1997 сылга ыам ыйын 19 күнүгэр көрдөрүүтүнэн 127 дьахтар төрөөбүт, былырыын—123. 1997 сылга барыта 404 оҕо төрөөбүт. 1996 сылга—23, 1997 сылга—17,4 промильнай быраһыынан оҕо өлүүтэ тахсыбыт.

—Оҕо өлүүтэ үксүн дьахтар доруобуйатын туругун мөлтөҕүттэн. Патологическай төрөөһүннэр быраһыына сыл ахсын улаатан иһэр. Олохпут-дьаһахпыт ыараханна дьахтар төрөөһүнүгэр эмиэ охсор. Олус мөлтөх туруктаах ыарыһахтары куоракка ыытабыт. Холобур, онно былырыын 92 дьахтар төрөөбүтэ,—диир врач.

Итиннэк кэпсэтэн баран, кырачааннара күн сирин көрөрүн кэтэһэр дьахталлар палаталарыгар сытааччылартан кэпсээн түһээллэригэр көрдөстүм.

Ньурба курдук ыраах улуустан Хайахсыкка кийиит буолан кэлбит М. С. Моисеева маҥнайгы оҕотун күүтэр.

—Манна киирбитим нэдиэлэ буолла. Чугаһаан сылдьабын. Кэргэним уол оҕолонуон баҕарар, мин кыыс оҕолонуом дуу дии саныыбын. Ол эрээри ким да төрүүр түбэлтэтигэр үөрэбит эрэ. Кылаабыныйа—доруобай эрэ буоллун. Кэлии билсибитим Марфа бу кэпсэтиибит сарсыҥҥы күнүгэр уол оҕоломмут! Эдэр ыаллары эҕэрдэлиибит, саҥа киһи доруобай буоллун, элбэх үөрүүнү аҕаллын!

Е. Н. Осипова бастакы оҕото—биирдээх кыыс. Онон иккистэрэ уол буоллар диэн баҕаллаахтар. Осиповтар—Чурапчы ыаллара.

—Оҕоҕо ханыы наада. Этэҥҥэ буоллахпытына тэҥнээ улаатыахтара. Эдэр, доруобай сылдьан оҕоломмут ордук буолуо дии саныыбын,—диир эдэр ийэ.

Түгэх хоско оҕолор ытаан бөбөөрөллөр. Ыйдара кэмнэрин мүлчү түһэн оҕоломмут дьахталлар эстэлмиттии хаамсаллар. Е. С. Слепцова 17-с чыыһыла иккис кыыһын оҕоломмут. Бастакылара биирин ааспыт. Ньукуолун күн тахсаары бэлэмнэнэ сылдьалларын туһунан этэ.

Төлөйгө олорор биллиилээх сылгыһыт Михаил Семенович Толстоухов кийиитэ Дария Алексеевна төрдүһүн оҕоломмут. «Толстоуховтары ааттатар иккис уол кэлбититтэн аймахтар бары үөрдүбүт. Бу ыал уолу таһынан кырдьаҕас 7 кыыс сиэннээх. Сарсын кэргэним кэлээ ылар,—диир Дария Алексеевна. Мин «Төлөйгө уу кэлиэх курдук үһү дии, ол түбэлтэтигэр хайдах тиийэҕит?»—диэн ыйытабын. Онуоха Дария эрдэттэн оттоһуллубут былааннарын билиһиннэрэр: «Кэргэним түөрт транспордаах кэлээри сылдьар, оттон биирэ—тыы. Трактор да баар. Онон хайа да түбэлтэҕэ дьиэбитин булар саналаахпыт»,—диир кыл[illegible] үөрэ.

Дьэ, бу курдук күн ахсын бу дьиэни күн сиригэр саҥа көрбүт кырачаан дьоннор саҥалара кэрэгэйэ. Кинилэр ытаан эһиэнньэхэйдэммэллэрин иһиттэҕин, киһи хайдах эрэ дьиэ ис туругар, усулуобуйатыгар да кыһаммат курдук буолар. Бу—быстах кэмҥэ киирэн тахсар киһи эбэтэр ийэ буолан маннтан дьоллоро олорор киһи санаата. Оттон манна күн ахсын үлэлиир врачтар, сиэстэрэлэр, санитаркалар бу дьиэ кирэйин «мырчыстаҕастарын» ааҕа билэллэр, кини үтии моҥообут «кэһиэхтээх куолаһын» истэннэр сэдүүлэр. Вероника Прокопьевна этиитин курдук, [illegible] киһи төрүүр дьиэтэ маннык эргэтиттэн, [illegible] туруктааҕыттан хараастыахха эрэ сөп. Оҕо—биһиги олохпут, кэнниттигэр хаалар кэскилбит. Киһи түһэн кыһаллар, кинини араҥаччылыыр—биһиги [illegible]гар кыһаллар. Онон бу суруйуум түмүгэр улуустааҕы [illegible] төрүүр дьиэ бары үлэһиттэрин: «Дьиэбит-уоппут саҥардыллара буоллар»,—диэн баҕа санааларын тэҥнээннээх дьоҥҥо тиэрдиэхпин баҕарабын.

Тоһо да бэһиэлэйэ суох нотаҕа түмүктээтэрбин, кырачаан дьоннору бу сайыҥҥы быраабыһыныктарынан эҕэрдэлиибин. Халлааҥҥыт ыраас, оҕо саас[illegible] дьоллоох буоллун!

О. ЖИРКОВА.

ОҔОМ ОСТУОРУЙАТА

Мин улахан оҕом Розанка 4 саастаах. Кини остуоруйа кэпсиирин олус сөбүлүүр.

Хаһан эрэ мин киниэхэ Хаар кыыс туһунан остуоруйаны кэпсээбитим. Остуоруйам түмүгэр: «Хаар кыыс кутаа уот үрдүнэн ойон баран уулан хаалбыт уонна былыт буолан, ардах буолан түспүт. Оттон оҕонньордоох эмээхсин билиҥҥэҥэ диэри ытаһа-ытаһа олороллор үһү»,—диэн түмүктээбиппин оҕом чараас сүрэҕэ олус диэн ол кыраһыабай Хаар кыыһы аһыммыт аҕай быһыылаах уонна бу кэлиҥ остуоруйаны бэйэтэ айан, аһыныгаһа тупсаран кэпсээтэ. Ону суруйан ылбыппын редакцияҕа, бэчээттииргитигэр көрдөһөн турабын, ыытабын.

«Арай биирдэ оҕонньордоох эмээхсин олорбуттар. Кинилэр оҕолоро суох, оҕолонуохтарын олус баҕараллар эбит. Биир сарсыарда үчүгэйдик тото аһаабыттар уонна таһырдьа тахсаннар хаар күрдьүбүттэр. Эмээхсин хаҥас өттүгэр туран уол оҕону оҥорбут. Оттон оҕонньор уҥа өттүгэр туран кыыс оҕону оҥорбут. Ол кэнниттэн дьиэлэригэр киирэн аһыы олорбуттар.

Арай хаар оҕолоро хамсаан кэлбиттэр. Наһаа кыраһыабайдар эбит. Кыыс уп-уһун баттахтаах. Иккиэн аһарылхай харахтаахтар. Мурунннара кээ, кыыс чараас уостаах эбит, оттон уол халыҥ уостаах эбит. Таҥастара-саптара кылаппачыйа сылдьар эбит; кыыс уһун былааччыйалаах, уол кылгас костүүмнээх. Кыыс кыһыл чэмэс ытарҕалаах, оҕуруолаах, биһилэхтээх эбит. Тыһыраҕа лаахтаах эбит.

Арай дьиэ аанын тоҥсуйбуттар уонна киирэн кэлбиттэр.

—Дорооболоруҥ! Биһигини оҥорбуккутугар баһыыбалаарын! Биһиги эһиги сиэннэргит буолабыт,—диэбиттэр. Оҕонньордоох эмээхсин үөрбүттэр аҕай. Балар дьонноругун ыксырбыттар уонна быһаарыныктаабыттар.

Кыыстаах уол дьонноругар наһаа көмөлөһөллөр эбит. Кыыс ас астыыр, дьиэ сууйар-сотор. Уол буоллаҕына мас хайытан киллэрэр, муус киллэрэр.

Оҕонньордоох эмээхсин куоракка бараары гыммыттар. Кыыстаах уолу бэйэлэрин эрэ хааллараар буолбуттар. Эмээхсин оҕолоругар: «Этиһимэҥ-охсуһумаҥ. Эйэлээхтик олоруҥ»,—диэн баран барбыттар. Оҕолор үчүгэй баҕайытык олорбуттар. Куораттан оҕонньордоох эмээхсин кэлбиттэр, яблоко, арбуз, шоколад, кэмпиэт, бэчиэнньэ, мороженай, куукула, массыына, чупа-чупс, киндер-сюрприз кэһиилэрин аҕалбыттар. Ону быраатыныын агардаһан сииллэр эбит. Үөрбүттэр-көппүттэр аҕай.

Арай ол олордохторуна оҕолор тииһэн кэлбиттэр. Кинилэргэ кэһиилэриттэн бэрсибиттэр. Оҕолор кыыстаах уолу дьонноруттан ыйытан оонньото илдьэ бараары гыммыттар. Хаар оҕолор ону истэн оонньуу барсыымаары гыммыттар.

—Ээ, суох, оонньообоппут,—диэбиттэр. Ону эбээлээх эһээтэ эппиттэр:

—Барыҥ, барыҥ.

Ол иһин оонньуу барар буолбуттар.

Оҕолор аласка оонньообуттар. Кутаа уоту оттубуттар. Уочаратынан уот үрдүнэн ыстаҥалыы оонньообуттар. Ону хаар оҕолор олох сөбүлээбэтэхтэр. Оҕолортон тыа быыһыгар саһан хаалбыттар уонна дьиэлэригэр күрээн кэлбиттэр.

Сайын буоллаҕына хаар оҕолор дьиэлэрин түннүгүн барытын сабан кэбиһэллэр уонна наар мороженай бөҕөнү сииллэр эбит, тоҕо диэтэххэ, уулан хаалымаары.

Билигин даҕаны оҕонньордоох эмээхсин сиэннэрин кытта дьоллоох баҕайытык үөрэ-көтө олороллор үһү».

Мин бу оҕом остуоруйатын бэйэм тылбынан тупсаран суруйбатым. Оҕом тылыттан, истээт даҕаны тута суруйбутум. Остуоруйа айан кэпсээбитин кэннэ Розанкаттан быһаартаран ыйыттым:

—Розанка, хаар оҕолор тоҕо 2 буолбуттарый? Тоҕо оҕо диэтиҥ?

—Оттон соҕотох буолар куһаҕан буоллаҕа дии. Тэһиийбэт буоллахтара дии. Ол иһин 2 оҕону оҥоробун.

—Розанка, тоҕо хаар оҕолорун оҕонньордоох эмээхсин сиэн буолан хааллыларый? Тоҕо оҕолоро буолбаттарый?

—Оттон оҕонньордоох эмээхсин кырдьаҕас буоллахтара дии. Ол иһин оҕонньордоох эмээхсиҥҥэ сиэн оҕолор буоллахтара дии.

Мин Розанкаттан оҕонньор уонна эмээхсин туһунан хайдах өйдүүрүн ыйыталастым:

—Розанка, маамалаах паапаҥ оҕонньордоох эмээхсин буолбататахтар дуо?

—Суох. Эһиги эдэргит дии. Паапа—дьэдьэ, [illegible] чүөчэҕин.

—Оҕонньор уонна эмээхсин диэн кимнэрий буна?

—Эбэ Роза уонна эһэ Ньукулай.

—Розанка, тоҕо хаар оҕолорун кутаа уотуттан куттанан хаалбыттарый?

—Уулан хаалыахпыт диэн наһаа куттаммыттар.

Бу суруйбуппун, баһаалыста, уларыппакка, тупсаран биэрбэккэ бэчээттииргитигэр баҕарабыт. [illegible] дьиэ кэргэн олус үөрүө этибит.

Сарыылана ДЬЯКОНОВА.

ЭДЭРКЭЭН ТАЛААННАР ҮҮНЭЛЛЭР

Ыам ыйын 26 күнүгэр «Айыллаан» Сиэккэлээт киинигэр Чурапчытааҕы оҕо музыкальнай оскуолатын сыллааҕы үлэтин отчуоттуур биэчэрэ буолла. Көрөөччүлэр фортепиано кылааһыгар (салайааччы Е. М. Новгородова) дьарыктанар Лена Соловьева, Виталий Яковлев, Вика Корякина, Марина Пермякова, баян кылааһын (салайааччы Н. Ф. Кобельянов) үөрэнээччилэрэ Вася Барахсанов, Күннэй Семенова уо.д.а. толорууларын сэргээн иһиттилэр. Үҥкүү ансамблын оҕолорун толорууларыгар Н. Протодьяконов либреттотыгар «Арыгас сулус» сюита дохсун ытыс тыаһынан доҕуһуолланна.

Хореография кылааһын кырачааннара польканы уонна нуучча народнай үҥкүүтүн толордулар. Ансамбль улахан бөлөҕүн кыргыттара аныгылыы уонна «Нерпушка» диэн корякскай үҥкүүлэрин көрөөччүлэр эмиэ чугастык ылыннылар. Быйылгы «Маралааайы оһуордара» конкурс дипломаныабан буолбут О. Е. Баишева туруорууларыгар «Кээчүкэ» үҥкүү, бу конкурс Гран-притын хаһаайкатынан буолбут Надя Матвеева толоруутугар «Сааскылаана» үҥкүү эмиэ дохсун ытыс тыаһынан атаарылынныылар. Концерты [illegible] филиала үөрэнээччилэрэ—кылыһахтаах [illegible] Муся Пахомова уонна уолаттар ансамбллара киэргэттилэр.

«СО» кор.

Үөрэнээччилэргэ аналлаах таһаарыы

БАСТАКЫ ҮРДЭЛ

Ағаларбыт, эһэлэрбит тустарынан

(ЧУРАПЧЫТААҔЫ СПОРТИВНАЙ ОРТО ИНТЕРНАТ-ОСКУОЛА VI «а» КЫЛААҺЫН ҮӨРЭНЭЭЧЧИЛЭРЭ СУРУЙАЛЛАР)

Мин эһэм Роман Романович сааһа 69-һа. Идэтинэн —историк. Эһэм урут мин үөрэнэр оскуолабар үлэлии сылдьыбыта, билигин пенсияҕа олорор. Кини бу предмеккэ миэхэ куруутун көмөлөһөр буолан, «5» сыанаҕа үөрэнэбин. Эһэм үс оҕону төрөтөн улаатын. наран, барыларын үөрэхтээх дьон оҥортоон, дьоллоохтук олорор. Билигин даҕаны дьиэтигэр элбэҕи үлэлиир. Кинини мин үтүө санаатын, муударай өйүн иһин олус таптыыбын уонна убаастыыбын. Эһэбит бараксан биһигини мэлдьи элбэххэ үөрэтэр, сүбэлиир, үтүөҕү эрэ баҕарар күндү киһибит буолар.

Ярослава АБРАМОВА.

x x x

Мин аҕам аата—Давыдов Егор Иннокентьевич. Кини улуустааҕы үөрэх управлениетыгар үлэлиир. Аҕам армияҕа сылдьан пограничник этэ. Кини биһиги тустугар кыһаллар. барыбытын сүүрүүнэн дьарыктыыр. Биһиги, кини оҕолоро,—бары сүүрүктэрбит. Күрэхтэһиилэргэ кыттан миэстэлэһээччибит. Биһиги биирдэ төрөөбүт үс уолаттара мэлдьи аҕабытын үөрдэ сылдьарга дьулуһабыт.

Айаал ДАВЫДОВ.

x x x

Мин эһэм—Савцев Петр Платонович. Сааһа—69. Урут тустууннан уонна мас тардыһыытынан дьарыктанар этэ. Кини 8 оҕону улаатыннаран атахтарыгар туруортаабыта. Эдэр сылдьан совхозка бирисадьыирдээбит. Билигин балыктыырын сөбүлүүр, мин кинитэн балыктыырга үөрэнэбин. Эһэм киһиэхэ сүрдээх интэриэһинэй остуоруйалары, кэпсээннэри кэпсиир. Мин күндү эһэбин наһаа таптыыбын.

Шура ДЬЯКОНОВА.

x x x

Мин аҕам Массин Дмитрий Михайлович билигин биһиги оскуолабытыгар суоппарынан үлэлиир. Кини күн өрүү-өрүү «КамАЗ» массыынатынан Харбалаахтан чох аҕала барар. Аҕам—бэртээхэй булчут. Куус, анды, куобах этинэн күндүлээччи. Биһиги сайын бары сир астыыбыт. Аҕам. төһө да ырааттар, биһигини умнубат. Илин тутуурдаах, оттук хараллаах киһи үөр. дээччи.

Варя МАССИНА.

ХАПТАҔАСТЫЫ СЫЛДЬАН

Эбэм Анна Семеновна Захарова—Тарабукина кэпсээнинэн анаабын.

Сут, аас-туор олоххо эмтэрбит, иэбиргээбит тоҥоостоох оҕолор тыа саҕатыгар үүммүт хаптаҕас уктарыгар тиэтэйэн иһэллэр. Кыраччаан Аанныс кыыс кыыгырас бэйэтэ өйүччү турар бөлкөйгө тэбиинэн кэбиһэ. Таһыйан сөҥүйбүттүү тохтуу түстэ. Иннигэр бэрт бөдөҥ, уулаах кыһыл хаптаҕастар истэригэр баар сиэмэлэрэ дьэлкылдьыйан көһүннүлэр. Кыысчаан атыгыраабыттыы оргууй дьыһыйан, түбэһиэх үргээн, туу-йаһыгар түһэртээн истэ. Өйүгэр сайылыгын күөлүн үрдүгэр баар чиэ, молбороой хаптаҕастаах хойуу тыата элэңнээн ааста. Эмиэ: «Аанныс, куот, куот, Эһэ, эһэ!..»—диэн оҕолор быыстала суох айманыылларыттан дьиэнэ тыына, эргиллэ түстэ.

Утары туох да омуна суох көмүлүөк оһох саҕа хара эһэ уонча арсыынныаах сиргэ сири таптайа олорорун көрө биэрдэ. Аһыгастаах бөлөөрхөй кыһыл харахтарын куттаммыттыы одуулаан, дөйөн турда. Ити кэмҥэ оҕолор тохтоло суох хаһыытастылар, туту эрэ охсооохсо сарыластылар. Эһэ икки модун баппаҕайдарынан сирэйин ньуххайан барда, сүрэҕэлдьээбиттии туора хаамын үлэрэгинии, түүтэ-өтэ күн уотугар килбэчигинии турда.

Кыысчаан наһаала уйан турбут атахтара нукус гынныылар—сиргэ олоро түстэ. Куттаммыта биллэн истэҕин аайы тулаайах буолар сорo-муҥа, кыһалҕата, эбиллэн, киэҥ арагастыгы-куох харахтарын ута эбирдээх кыаһаан иэдэстэрин таҥыары сырыстылар. Иннигэр тохтубут бөдөҥ хаптаҕастар хаан курдук кытаран сыттылар...

Онтон ыла элбэх сыллар элэҥнээн аастылар. Анна кыысчаан былаат анныгар кистии туппут такымынан ыхсуллар хойуу, уһун кугас суһуоҕун молбоччу өрөн, намылыччы түһэрэн, ыксалбакка харагатыгар-кыһыл чиэ хойуу хаптаҕастары туйаһыгар үргүүр. Кини ойо-саната сайдан, олох ыарахаттарын ааһан, төрөөбүт нэһилиэгэр биир бастыҥ агитатор, ыанньыксыт бэрдэ буолла.

Хараҕар бу киһэ аҕыяхтаах лекциятта, өйү кытта бөҕө-таҕа көрүгнээх, эйэҕэс-сайаҕас, уус-мындыр идэлээх Хабырыыс уол мөрсүөнэ көһүннэ...

Эн мичээрдээ... Эн дьолуҥ иннигэр, эдэркээн саха кыыһа Аанныс!

Лева КОЛЕСОВ,
интернат-оскуола оҕолорун айар түмсүүлэрин иилиирэ.

(ДЬҮҺҮЙҮҮ) СААС

Саас, оо, саас бараксан! Уһун кыһын кэнниттэн кэтэһиллээх сааспыт тиийэн кэллэ. Күммүт уһаан, сылыйан, киһи таһырдьа дуоһуйа сылдьар буолла. Тула маҥ-маҥан хаар чаҕылыйан, күн уотун кытары дуорааһынан сырдык мичээри бэлэхтиир. Саас, саныы саас бараксан, эн кэрэҕин, дьиктигин таһынан дьыл бухатыырдыы модун күүстээх бириэмэтэ буолар. Ол да иһин икки атах үөскүөҕүттэн ыла күүтүүлээх күндү кэм буолуохтуун буолбуккун.

Күн мичээрэ күлэн саас сардаҥаларын ытара, ыныытыҥ, чэбдик салгынынан тыынарыҥ, маҥан мар ирдүмэ ис санаа күүрүүтүн долгутан, дьол-үөрүү күүтэрин санатар. Саас уонна эдэр саас дьүөрэлэр курдуктар, иккиэн олоххор туох эрэ дьикти, сөп күүтэр курдук. Ис дууһаттан долгуйан сырдыкка, иэйэлкэ, кэрэҕэ тардыһар курдуккун.

Саас ордук оҕолор, эдэрдэр өссө тупсарга дылылар. Араас дьэрэкээн өҥнөөх бэргэһэлэрин, курткаларын кэтэн, улусса тупсарга дылы. Сырдыктан сырдык, саасы сылаас халлааны кытта тэҥҥэ кыыс оҕо барахсан сирэйдиин-харахтыын сырдаан, өссө тупсан, сүһүөхтэрин намылытан, үөрэн-көтөн, чэмэлийэн, саасы таһастан быһылыыны-тутуулуун дьоролдьуйан тахсы да айылҕа дьиктилээх айымытын толору хараҕыр кэмэ.

Онтон уол оҕо, ат кулун обургу саасы салгын сайдан кубаҕай бэйэтэ хараараан, уоттаах чолбон харахтанан, бүк-тах түһэн, уныьук-саппык сылдьыбыта уларыйан, туттуута-хаптыыта, кэлиитэ-барыыта сымдамсыйан, күлэн-салан, сүүрэн-көтөн элэстэнэн, Үрүҥ Уолан киэбэ-киэптэнэн, хаһнык да бэйэлээх кыыс оҕо сүрэҕин толугурачча мөҕүһүннэрэр кэмэ буоллаҕа. Дьэ, ол иһин буолуо саас мичээр элбиирэ, Уол-кыыс сүрэҕэ күүскэ тэбэр. Салгыҥҥа таптал аптаах сардаҥата кыыһар. Онноооҕор бэрт кыра да дэриэбинэҕэ оҕо-уруу күргүөмнээх айдаана, сүөһү-ынах маҕыраанна, атыыр оҕус айаатааһына, үлэ-хамнас өрө күүрүүтэ—бу барыта холбоһон кыыдааннаах кыһын обургу хаппахчатыгар хам хатаабыт киһитэ-сүөһүтэ саасы сандал кэм кэлбитин үөрүүтүн уруйдуу көрсөр туоһуларынан буоллахтара.

Туллуктар бараксаттар кэлбиттэрин көрөн, өссө ордук үөрэҕин. Туллуктар, туллуктар, сандал саас-пыт бастакы илдьиттэрэ!

Тула олох өрө күүрэр чэбдик салгыныаах, сырдык мичээрдээх, күүтүүлээх кэрэ саасгыт үөрдэ-көтүтэ, дьэ, кэллэ. Оо, саас, эдэр саас, дьикти саас!

Оля СТЕПАНОВА,
Хатылы орто оскуолатын IX кылааһын үөрэнээччитэ.

Айар тыл алыбар ыллаары

Зоя ЗАХАРОВА 1982 сыл олунньу 16 күнүгэр төрөөбүтэ. Чурапчытааҕы гимназия X кылааһын үөрэнээччитэ. Гимназия иһинэн үлэлиир айар бөлөххө сылдьар. Кинини кытта анаан-минээн учуутала Мария Егоровна Филиппова дьарыктанар. Зоя хоһоону 5 саастаах сурайар. Ордук таптала, чугас дьонун, айылҕа кэрэтин хоһуйарын сөбүлүүр. Хоһоонноро балахта 20-тэн тиийбит. Бу Зоя айымньыларын бэчээккэ бастакы тахсыылара буолар. Кинилэхэ иннигин кэрэ барыгын салгыы сайыннара турарыгар үөрэҕэр ситиһиилэри баҕарабыт.

АЙАР ТЫЛ АЛЫБА

Ким билбэтэй
Күн сирин сырдыгын
Бастаан хоһуйбуту,
Этэр тыл эгэлгэтигэр
Кинини сыһыарбыты?
Күн аламай буолбутун
Ырыа гынан
Ыллыырга ыгыарбыты,
Аан дойдуга таһаарбыты,
Алгыстаах тыл имэҥэр умсугуппуту?

Соҕотох айар тыл алыба
Сүүһүнэн сүрэҕи бэйэтигэр тардыта,
Кини угуйбута,
Киһи сүрэҕин, дууһатын
Үтүрүйэн дабайтарбыта
Үүнүү-сайдыы мындаатыгар.
Соҕотох күн сиригэр
сылааһынан илтийэр,
Дууһаны үөрдэр,
Дьоһун-мааны
Ийэ тылы үөдүтэр,
Иһирэхтик иһиллэр
Айар тылбыт алыба
Алтыһар олоҕу кытары.

x x x

Тоҕо санаа түһэрий?
Тоҕо сүрэх тэбэрий?
Тоҕо киһи таптыырый?
Тоҕо таптал диэн баарый?

Таптал—сүрэх талаана,
Дууһа үөрэр биһигэ,
Таптыыры сатыыр сүрэххэ
Дьол бэйэтинэн тосхойуоҕа.

Ыарахан буолуоҕа ол эрэн
Бу сир үрдүттэн сүрэҕин ыгарын
Быдан дьылларга
Сүтэрбит киһиэхэ.

Оччоҕо бу сүрэх
Соҕотохсуйуу соруп-муҥун
Ортотунан ааһыаҕа,
Сүппэт-оспот баастаныаҕа...

КҮӨРЭГЭЙ

Күөрэгэй бараксан
Үчүгэйкээн чыычаах!
Күөмэйэ кэрэтэ,
Ыллыыра күндүтэ,
Халлааҥҥа тахсара,
Дьырылыы сылдьара
Көрүөххэ-истиэххэ
Күндүтүн эбитин.

Кып-кыра чыычаах
Күөрэгэй диэн ааттаах,
Үөрэрэ-туойара
Биир тутта алыптаах,
Күн сирин, күөх сааһы
Кэрэгэтэр аналлаах.

Владик КРИВОШАПКИН,
Чурапчы орто оскуолатын V «а» кылааһын үөрэнээччитэ.

Дьэдьэммиттэн амсатыаҕым

Тыаҕа күүлэйдии сылдьаммын
Түбэһэ түстүм
Дьэдьэнинэн толору
Быһ-быһыкайкаан ырааһыйаҕа.

Дьэ, тото-хана сиэтэҕим
Бэрт минньигэс дьэдьэнтэн,
Уп-улахан, кып-кыһыл
Айылҕа кэрэчээн бэлэҕиттэн.

Эмиэ санаа киирдэ:
«Аймах-билэ дьоннорбун
Дьэдьэнинэн күндүлээн
Амсаттарбын, үөртэрбин!..».

Ытыспар толору хомуйдум
Кып-кыһыл, тэтэркэй дьэдьэни,
Истиҥ-чугас дьоннорбор
Амсатыаҕым дьэдьэммиттэн.

Люба МАКСИМОВА,
интернат-оскуола IX кылааһын үөрэнээччитэ.

ТУБЕРКУЛЕЗТАН ХАЙДАХ СЭРЭНИЭХХЭ?

Туберкулез—инфекционнай ыарыы. Туберкулеһунан оҕотуттан, кырдьаҕаһыттан тутулуга суох киһи ханнык баҕарар сааһыгар ыалдьыан сөп. Кыра оҕо туберкулезтаах киһини кытта контактаһыыт буоллаҕына, Манту реакцията иһэн тахсар. Бу «вираж» туберкулез маҥнайгы формата буолар. Маннык Манту биһиһыта ылбыт оҕо туоһун иһигэр баар былчархайдара улааталлар, оҕону көрдөрөн эмтээтэ буоллахха, былчархай туберкулеһа буолар. Онтон плевритинэн, тыҥа туберкулеһунан ыалдьыан сөп.

Доруобай киһи, оҕо үчүгэй усулуобуйалаах буоллаҕына, киһи организмыгар киирбит туберкулез бактериялара ыарыыны маҥнай ыгыырбаттар. Онтон киһи усулуобуйата мөлтөөтөҕүнэ, чаастатык тымныйан ыалдьар, олоҕор эмискэ уларыйыы тахсар түбэлтэтигэр организмыгар «утуйа сытар» бактериялар туберкулез ыарыытын ыгыраллар.

Урут ыалдьыбыт дьоннор эмиэ иккиһин баргыан сытарга, эмтэнэргэ күһэллэр түбэлтэлэрэ элбэх, оннук ыарыһахтар сыл аайы күһүн, саас көрдөрөн эмтэнэхтээхтэр.

Оҕолор ортолоругар туберкулез тарҕамматын наадатыгар сылга иккитэ Манту быһыытын оҥоруллар. Быһыыта ылбыт оҕоҕо ыалдьыбатын диэн эрдэ эмтэһиини ыыталлар.

Туберкулеһунан ыалдьар кутталлаах дьонунан буолаллар: саахарынай диабеттаах, чаастатык пневмониялыыр, бронхиттыыр, арыгылыыр дьон, куртахтара уонна уон икки оһоҕосторо ыалаахтар, наркоманнар.

Хас биирдии киһиэхэ туберкулеһу эрдэ булар наадатыгар киһи флюорограмманы барыахтаах, чаастатык тымныйар, сөтөллөр дьоннор силлэрин анализка биэрэхтээхтэр, силин анализ средаҕа ыһан туберкулеһунан ыалдьыбатын билэллэр.

Оскуолаҕа Манту быһыытын оҥоруу анал үөрэммит медсестраларга сүктэриллэр. Итини оҥорорго туберкулин диэн препараты туттабыт. Манту хары ис өттүгэр тирии иһинэн бэриллэр. Бэрбиэ ылбатын ылбытаҕын ааҕаллар. 72 чаас кэнниттэн миллиметровай линейканан мээрэйдииллэр. Иннитэ 0,1 мм буоллаҕына ылбыт диэн. Ылбыт миитулаах оҕолорун төрөппүттэр фтизио-педиатр врачка илдьэн көрдөрөн барыахтаахтар. Оҕолорго химиопрофилактическай эмтэһиини ыыталлар. Маҥнайгы ыалдьыбыт оҕо, киһи сиикэтэ суох буолар, түүн тиритэр, температурата тахсар. Сорох дьонно силлэригэр хаан биллэр. Ити туберкулез ыарыыта хайыы-үйэҕэ улааппытын көрдөрөр.

Биһиги республикабытыгар кэнники сылларга туберкулеһунан ыалдьыы 10,1, оскуола оҕотун ортотугар 25,2 бырыһыан улаатта. Аһаҕас уонаах туберкулезтаахтар ахсааннара элбээтэ. Нэһилиэнньэ флюорографическай көрүүнү барыыта кыра—43 бырыһыан. Оҕолор ортолоругар сэрэтэр биһии бириэмэтигэр ыытыллыбат. Саха Республикатыгар 1998 сыл туберкулеһу утары охсуһууну күүһүрдүү, саҥа ыалдьар ыарыһах ахсаанын аччатыы сылынан биллэриллибитэ.

Чурапчы улууһугар туберкулеһу утары охсуһууга кэлим (комплекснай) былаан ылыллыбыта уонна сэрэтии үлэтин күүһүрдэр ый ыытыллар.

Улууска 1997 сыллааҕы отчуот дааннайынан, барыта 291 туберкулезтаах, онтон аһаҕас формалаах 20 киһи баара. Бу сыл бастакы кварталын түмүгүнэн 5 киһи булулунна, итинтэн 3 аһаҕас туберкулезтаах, биир оҕо. Ыарыһах эмтэнэригэр сытар сирэ сылааһа ирдэниллэр, онтон биһиги тубболььницабыт ыйаһынын наһаа тымныы, итиитэр системата аанньа үлэлээбэт. Бальницаҕа капитальнай өрөмүөн ыытыллара наада, маныаха улуус дьаһалтата хаһыаныс эрэ дьаһалы ылара буоллар диэн баҕалаахпыт.

И. ГУЛЬКО,
Чурапчытааҕы тубболььница кылаабынай враһа.

АЙЫЛҔА АЛДЬАРХАЙА— БАРЫБЫТ ИЭДЭЭММИТ

Өрүстэр уулара халааннааһыннарыттан эмсэҕэлээбит улуустарга уонна куораттарга быһаччы көмөнү оҥорууга анал счет аһыллынна: Саха Республикатын Үбүн министерствота, Дьокуускай к. Киров уулуссатын 15 №-рө. Саха Республикатыгар Российскай Федерация Национальнай баанын куораттааҕы расчетнай кассовай киинигэр 40603810900000000037 нүөмэрдээх текущай счет, ИНН 1435027673 БИК 049805001.

СИА.

1. Сыала-соруга:
—физическэй культура уонна спорт маассабайын үрдэтии;
—тыа сирин нэһилиэнньэтигэр спорт национальнай көрүҥнэрин киэҥник пропагандалааһын;
—улуус сүүмэрдэммит хамаандатыгар кандидаттары талыы уонна спортивнай маастарыстыбаны үрдэтии.

2. **Ыытыллар кэмэ уонна миэстэтэ:** 1998 сыл бэс ыйын 21 күнэ, 10 чаастан, Чурапчы сэлиэнньэтин стадиона.

3. Спартакиадаҕа улуус бары нэһилиэктэрэ кытталлар.

Күрэхтэһии балаһыанньата:

1. Чэпчэки атлетика: эстафета 4х100 м—эр дьон,
4х100 м—дьахталлар,
4х400 м—эр дьон,
4х400 м—дьахталлар,

Сүүрүүлэр: эр дьон—100 м, 400 м, 1500 м, 3000 м,
дьахталлар—100 м, 400 м, 1500 м.

ССРС ФИЗИЧЕСКЭЙ КУЛЬТУРАТЫН ТУЙГУНА, САХА АССР КУЛЬТУРАТЫН ҮТҮӨЛЭЭХ ҮЛЭҺИТЭ А. К. СОФРОНОВ ЧИЭҺИГЭР ЫЫТЫЛЛАР УЛУУСТААҔЫ САЙЫҤҤЫ СПАРТАКИАДА БАЛАҺЫАННЬАТА

2. Хапсаҕайдаһын тустуу: 55 кг., 62 кг, 70 кг 80 кг, 80 кг үөһэ.

3. Мас тардыһыыта: 56 кг, 62 кг, 68 кг, 74 кг, 82 кг, 90 кг, 90 кг үөһэ.

4. Национальнай ыстаныылар: 1981 с. төрөөбүттэр уонна онтон эдэрдэр, 35 сааһтарыгар диэри эр дьон, 35-тэн үөһэ саастаах ветераннар.

5. Пятиборье: 1000 м сүүрүү, «тутум эргиирэ», «кулуй тардыыта», «үс төгүл үс», ыарахаҥы көтөҕүү.

Спорт бары көрүҥнэригэр күрэхтэһиилэр олохтоммут быраабылаларынан ыытыллаллар.

Хос быһаарыы: ЧПУ студеннара бэйэлэрин нэһилиэктэриттэн кытталлар, атын улуустартан үөрэнэр студеннар личнай быһыытынан күрэхтэһэллэр.

Тэрийэр комитет

ҮТҮӨКЭН КИҺИ ЭТЭ

Мин саха омугу албан аатырдыбыт, суон сураҕырдыбыт тренер Д. П. Коркинын интернат-оскуолаҕа биир кэмҥэ үлэлээн аасыыт дьоллоохпун. Дмитрий Петрович төрөөбүтэ 70 сылын туолуута бэлиэтэнэрин иннинэ, баҕар, кини олоҕун үөрэтээччилэргэ чыычаах тумсун саҕа да буоллар көмө буоллаарай диэн суруйабын.

1969 сыллаахха мин интернат-оскуола остолобуойугар оһох оттооччубун. Дмитрий Петрович дьарыктыыр оҕолорун аһылыктарыгар ураты болҕомтотун уурарын бэлиэтии көрбүтүм. Поварларга этэн араас аһы бэлэмнэттэрэн тустаа хоско бэйэтэ көрөн-истэн аһатара. Ол да иһин буолуо, оччотооҕу тустуук уолаттар быһыта баайбыт курдук былчыҥнардаах, толору куттаах-таастаах буолаллара, киһи көрөн бу тустуук сылдьар диэн эндэппэккэ билэрэ.

Дмитрий Петрович интернат-оскуолаҕа тренердиир сылларыгар тустуу оротөйдөөн сайдыбыта, дьон-сэргэ таптала, билиниитин ылбыта. Биһиги оҕолуун, дьахтардыын дьиэбитин-уоппутун, сүөһүбүтүн-асыытын умнан улахан күрэхтэһиилэри умсугуйан көрөрбүт. Улуус бары нэһилиэктэриттэн аттаах, сатыы тоҕуоруһара. Дмитрий Петрович, саҥата суох курдук эрэнэри, сүрдээх аһыныгас, судургу, үтүө майгылаах-сигилилээх киһи этэ. 1970 сыллаахха биһиги ыал уһаайбатын ылан дьиэ тутуутун саҕалаабыппыт. Арай киһи кэлэн саҥата суох аргыый дьиэбитин эргийэ хаамар. Биһиги, ис санаатын билбэт дьон, бэркэ муодарҕаатыбыт, мин толлобун даҕаны. Онтукабыт көмөлөһөөрү көрөр эбит. Дьарыктыыр уолаттарын аҕалан даҥмытын, куһуоһун куттаран кэбиһэн улаханнык абыраабытын күн бүгүнүгэр диэри махтана ахтабыт.

Тустуук уолаттарга кини дьиэ кэргэнэ дьиҥ-чахчы ийэ, аҕа курдук истиҥник сыһыаннаһыытын туһунан кэпсээн элбэх. Оҕолор Дмитрий Петрович эппитин толороллорун, тылыттан тахсыбаттарын оччотооҕута биирэ алтыспыт дьоно бары үчүгэйдик билэллэр.

Бу үтүөкэннээх киһи сырдык аатын, айымньылаах үлэтинэн албан ааттаммытыттан биир бэйэм олус үөрэбин.

Кэргэнигэр Александра Семеновнаҕа, кыыһыгар Генҕа олохторугар, үлэлэригэр аҕаларын сырдык аата мэлдьитин өйөбүл, тирэх буоллун диэн алгыыбын.

Екатерина ГАВРИЛЬЕВА,
тыыл, үлэ ветерана.

Чурапчы сэл.

ЫЧЧАТ ҮЛЭЛИЭН БАҔАРАР, ҮЛЭЛИИР КЫАХТААХ ДАҔАНЫ

ДЬОКУУСКАЙ. Ыам ыйын 28 күнүгэр Государственнай Мунньах (Ил Түмэн) «Саха Республикатын ыччата XXI үйэ боруогар» диэн темаҕа «төгүрүк остуол» тэрийэн ыытта.

Кэнники 2 сылга үлэтэ суох ыччат ахсаана 2,4 төгүл үүнэн, бүтүн 14 тыһ. кэриҥэ киһиэхэ тиийдэ. Орто аналлаах уонна үрдүк үөрэҕи бүтэрбит ыччаттар үлэни булбакка эрэйдэнэллэр. Холобур, Алданнааҕы политехникум уонна Олүөхүмэтээҕи тыа хаһаайыстыбатын биир даҕаны выпускнига, сайаанка суоҕуттан үлэҕэ ылыллыбата.

1997 сыллаахха 25-тэн 29-гар диэри саастаах 3 тыһ. 531 киһи холуобунай эппиэтинэскэ тардыллыбыта.

Түмүккэ быйыл Россияҕа ыччат хамсааһына тэриллибитэ 80 сылын бэлиэтиирэ быһаарылынна.

СИА.

БИЛЛЭРИИ

Улуус Мунньаҕын депутаттарын, нэһилиэктэр баһылыктарын, управлениелар начальниктарын, бюджетнай тэрилтэлэр, предприятиелар салайааччыларын истиилэригэр:

Бэс ыйын 9 күнүгэр күнүс 2 чаастан Улуус Мунньаҕын XVI ыҥырыылааҕ сессията буолар.

Көрүллэр боппуруостар:

1. 1997 сыллааҕы бюджет туолуутун туһунан.
2. Улуус 1998 сыллааҕы бюджетын бигэргэтии туһунан.
3. Быстах боппуруостар.

Улуус Мунньаҕын председателэ А. Р. САРГЫДАЕВ.

Эҕэрдэлиибит!

Күндүттэн-күндү эдьиийбитин, күн-күбэй ийэни ДАЛБАЕВА Мария Лукиничнаны—Дойдунаны 60 саастын томточчу туолбуккунан ис сүрэхтэн долгуйан туран эҕэрдэлиибит.

Кэрэ киһибит, ийэбит, кэргэним—олоҕум аргыһа, дьоллоох-соргулаах буол. Эн бары баҕа санааларын туолуохтуннар, ыарыы ылбатын, хахсаат тыал эн төлкөҕэр киирбэтин. Көй баранан дьиэҥ элбэх сиэн оҕо саҥатынан чугдаардын, аһыы-үөлүн үлэ-үксүү туруохтун.

Аламай күн эйиэхэ куруутун чаҕылхайдык тыгыахтын, үйэҥ уһаатын. Бастын-мааны майгыгынан, үлэҕинэн, олоххунан сырдык сулустуу сыдьаайа сырыт.

Бары үтүө санаалары кытта кэргэниҥ, оҕолоруҥ, сиэннэриҥ, аймахтарыҥ.

ОТТООҺУНУ ЭРДЭ БҮТЭРИЭХХЭ

Былыр даҕаны, билигин даҕаны кырдьаҕастар күһүн дьылы сылыктаан, билгэлээн дьонноругар сэрэтэн этэр, биллэрэр үгэстээхтэр.

Мин бу кыракый суруйуубун былыргы кырдьаҕастар сүбэлэринэн күн, ый уонна сулустар алтыһыыларыттан, айанныларыттан, салгын хамсааһыныттан сабаҕалаан, онно олоҕуран бэчээттэтэбин.

Кэлин сорох кырдьаҕастар халлааҥҥа ракеталар тахсыахтарыттан билгэлээһин этэр курдук сөп түбэспэт буолла диэллэрэ. Ол эрээри мин өрдөөҥҥү үс кырдьаҕаһы кытта мөккүһэн, бэйэм сабаҕалааһыным сөп түбэһэн кыайан турардаахпын.

Дьэ, онон мин билгэлээһимминэн, сүөттааһыммынан быйылгы бэс уонна от ыйдара, сүпсүгүнэн, курааннаах буолуохтара, биирдэ эмэ этиннээх ардахтар хайаан кэлэн ааһыахтара суоҕай, түһүөхтэрэ. Оттон күһүҥҥү атырдьах ыйыгар күн аайы кэриэтэ, сорох күн бэрт былыттаан ибиирдэм түһэр ардахтар салгыһыахтара.

Быйыл от үүнэр сайына. От ыйыгар оту үүтүйдэн түстээн үлэни чөмчөтөр, бүтэрэр ордук, күһүҥҥү ардах хоппотун курдук дьаһаныахха наада.

Кэлиҥҥи сылларга хоммут, мунньуллубут үүтээ оттуур сири кэҥэтэбит, таһаарынабыт диэн хорутааммыт, бу сылларга биэс-алта сыллааҕы кураан сыллар кэлиэхтэрин сөп.

Иван БАИШ,
тыыл, үлэ ветерана.

Чурапчы.

Редактор Г. Г. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 оаэ. ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, магазин—21-505.

Учредители (соучредители) газеты—Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.

Индекс газеты: 54907.

Автор суругар этиллэр санаа редакция позициятын малдьа сөп түбэһэр буолбатах. Сурукка ыйыллар тахсыылар